

Infodemija - epidemija novih pojmova

Vukušić Rukavina, Tea

Source / Izvornik: **Mef.hr, 2021, 40, 17 - 19**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:105:696803>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-09**

Repository / Repozitorij:

[Dr Med - University of Zagreb School of Medicine
Digital Repository](#)

Infodemija – epidemija novih pojmova

Pandemija koronavirusa ili COVID-19 započela je u prosincu 2019. godine, proširila se na Europu, a potom i na cijeli svijet kroz cijelu 2020. godinu. Uz zdravstvenu pandemiju pratila nas je i pandemija mnoštva informacija, dezinformacija i takozvanih fake news – što je Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) proglasila infodemijom.

Infodemija je višak informacija uključujući lažne ili obmanjujuće informacije u digitalnom i fizičkom okruženju tijekom izbijanja bolesti. To uzrokuje zbunjenost i rizična ponašanja koja mogu naštetiti zdravlju. Istodobno to dovodi do nepovjerenja u zdravstvene vlasti i otežava adekvatan javnozdravstveni odgovor nadležnih institucija. Infodemija može intenzivirati ili produžiti epidemiju kada ljudi nisu sigurni što trebaju učiniti kako bi zaštitili svoje zdravlje i zdravlje ljudi oko sebe. Uz rastuću digitalizaciju – ekspanziju društvenih medija i uporabu interneta – informacije se mogu širiti brže. To može pomoći da se brže popune praznine u informacijama, ali može i pojačati štetne poruke.

Tijekom Minhenske sigurnosne konferencije, 15. veljače 2020., direktor SZO-a, dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus, izjavio je da je borba protiv pandemije COVID-19 praćena i borbom protiv infodemije, koja je dovela do niza inicijativa SZO-a i drugih organizacija za suočavanje s ovim izazovom. Ova situacija nije novo iskušenje, isto se dogodilo tijekom prijašnjih zdravstvenih kriznih situacija, ali nikad u ovim razmjerima. U doba digitalne povezanosti ovaj se fenomen pojačava konvergencijom povećanog pristupa mobilnim uređajima, pristupa internetu i korištenjem društvenim mrežama koje informacije šire i šire – kao virus, dalje i brže nego ikad prije.

Infodemija nije nov pojam, prvi ju je spomenuo američki novinar i politolog David Rothkopf u svojoj kolumni *When the Buzz Bites Back*, objavljenoj u *Washington Postu* 2003. godine (1). On je infodemiju definirao na sljedeći način: „Nekoliko čimbenika, pomiješanih sa strahom, špekulacijama i glasinama, koje se modernim informacijskim tehnologijama pojačavaju i brzo šire, a utječu na nacionalnu i međunarodnu ekonomiju, politiku, pa čak i na sigurnost, na načine koji su u potpunosti nerazmjerni s korijenskom stvarnošću“. Istaknuo je da (tadašnju) epidemiju SARS-a prati i druga epidemija, epidemija informacija, a njezine su implikacije daleko veće od same bolesti.

Uz pojam *infodemije*, veže se još jedan sličan pojam – *infodemiologija*. Infodemiologiju je prvi spomenuo njemački liječnik i znanstvenik Gunther Eysenbach 2002. godine u svom znanstvenom radu *Infodemiology: the epidemiology of (mis) information* (2). Infodemiologija se može definirati kao znanost o distribuciji i determinantama informacija u elektroničkim medijima, posebno na Internetu ili u populaciji, s krajnjim ci-

ljem informiranja javnog zdravstva i javne politike. Ona može biti korisna i u ublažavanju posljedica infodemije. Infodemiologija se razvila kao novo i ozbiljno područje znanosti, a u današnje vrijeme postaje iznimno važno znanstveno područje.

Pretjerana količina informacija, od kojih su većina bile lažne vijesti, imala je velik utjecaj na cjelokupno svjetsko stanovništvo. Pojam infodemija blisko je povezan s pojmom lažnih vijesti s obzirom na to da je jedan od ciljeva lažnih vijesti objaviti preveliku količinu informacija kako prosječni korisnik ne bi mogao shvatiti da je riječ o lažnim vijestima. Kada se govori o informacijama, ali i lažnim vijestima, često se rabe termini preuzeti iz engleskog jezika, kao što su misinformacija (engl. *misinformation*) i dezinformacija (engl. *disinformation*). Dezinformacija je lažna ili netočna informacija s namjerom da se nekoga obmane. Velik dio ovih dezinformacija temelji se na teorijama zavjere, koje postoje o svim aspektima pandemije COVID-19: kako je virus nastao, kako se liječi, koji je mehanizam djelovanja, je li cijepljenje učinkovito i slično. Vrijeme koje korisnici društvenih mreža provode na društvenim mrežama povećalo se, a time su društvene mreže nerijetko postale primarni izvor informacija velikom broju ljudi. Iako postoji veliki broj pozitivnih strana pretraživanja zdravstvenih informacija na internetu, kao što su otkrivanje novih postupaka koji mogu pomoći pri liječenju, smanjivanje nepotrebnih odlazaka liječniku, anonimnost pri traženju informacija, ali i dobivanje više informacija nego što im je zdravstveno osoblje pružilo, traženje informacija vezano uz zdravstvene probleme tijekom pandemije bilo je dodatno otežano te je čak dovelo i do smrtnih slučajeva zbog lažnih vijesti. Nepotpune informacije, neprovjereni izvori te slaba zdravstvena i informacijska pismenost samih korisnika samo su neki od problema koji otežavaju borbu s infodemijom.

Infodemija i zdravstvena pismenost

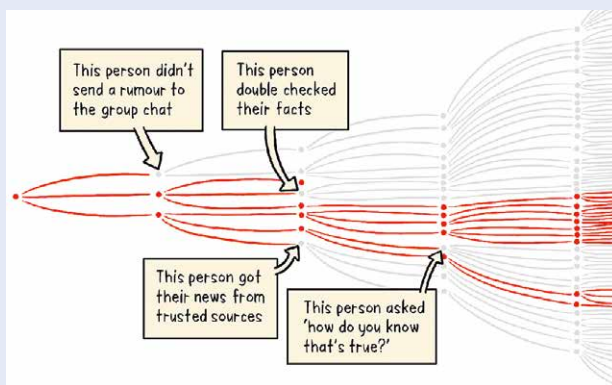
Informiranje je jedan od glavnih čimbenika u formiranju mišljenja, pa i onoga o cjepivima i cijepljenju protiv virusa SARS-CoV-2. Internet je danas najveći i najbrži izvor za dobivanje informacija općenito, a milijuni ljudi svakodnevno traže zdravstvene informacije na mreži. Pristup internetu je 2021. godine imalo oko 90 % europskog stanovništva (6) i 62 % svjetskog stanovništva (7), a društvene su mreže već dugo prepoznate kao glavni distributeri dezinformacija u zdravstvu (8). Prema istraživanju Ipsos pulsa internet je u Hrvatskoj 2019. vodeći izvor informacija za 78 % ispitanika (9). Prema istom istraživanju, teme povezane sa zdravljem su prema interesu na trećem mjestu, nakon vijesti iz svijeta i lokalnih vijesti, što pokazuje da su ove vrste informacija među najtraženijim informacijama korisnika interneta u Hrvatskoj (9). Prema istraživanjima o informiranju o COVID-19, među izvorima se ističu masovni mediji (TV i radio), tiskani mediji (novine i časopisi), društveni mediji (*Facebook*, *Twitter*, i sl.), tražilice poput *Google*-a, znanstvene i službene internetske stranice zdravstvenih institucija (8).

U slučaju katastrofe ili globalne pandemije izvori informacija pomažu ljudima shvatiti situaciju, naučiti mjere opreza i smanjiti tjeskobu izazvanu neizvjesnošću. Za donošenje najboljih odluka o postupanju, informacije na kojima ih temeljimo trebaju u što većoj mjeri odgovarati stvarnosti. No izvori informa-

Svjetska zdravstvena organizacija ima posebnu internet-sku stranicu o *infodemiji* (3), dostupnu na https://www.who.int/health-topics/infodemic/the-covid-19-infodemic#tab=tab_1

Na toj stranici se uz sve relevantne informacije o infodemiji, mogu naći vrlo korisni tzv. *mythbusters*, koji demantiraju mitove o virusu i pandemiji COVID-19. Mitovi se, zahvaljujući globalnoj povezanosti putem društvenih mreža, šire jednako brzo kao i virus SARS-CoV-2. *Mythbusters* su napravljeni u obliku jednostavnih infografika i videouradaka, koji su razumljivi općoj populaciji.

U srpnju 2020. godine održana je i Prva konferencija Svjetske zdravstvene organizacije – infodemiologija, kao odgovor na infodemiju koja je preplavila svijet zajedno s pandemijom novog koronavirusa (4). Tada je dogovoren plan istraživanja javnog zdravlja za upravljanje infodemijom, koji je podijeljen u pet područja: (1) mjerenje i kontinuirano praćenje utjecaja infodemije tijekom kriznih zdravstvenih situacija; (2) otkrivanje načina prijenosa te razumijevanje širenja i rizika od infodemije; (3) razvoj i primjena intervencija koje ublažavaju i štite od infodemija i njihovih štetnih učinaka; (4) evaluacija intervencija infodemije i jačanje otpornosti pojedinaca i zajednica na infodemiju; i (5) promicanje razvoja, prilagodbe i primjene intervencija i alata za upravljanje infodemijom. U međuvremenu je SZO održala još četiri konferencije o upravljanju infodemijom, posljednja je održana početkom studenog 2021. g, s naglaskom na mjerenje javnozdravstvenog bremena infodemije (*5th WHO Infodemic Management Conference: Towards measuring the burden of infodemic*) (5). Na posljednjoj konferenciji zaključeno je da postoji potreba za rigoroznim i standardiziranim pristupima mjerenju utjecaja infodemije. Ova konferencija imala je za cilj razviti plan rada za upravljanje infodemijom, ponajprije u kontekstu metrike i pokazatelja za mjerenje bremena infodemije i povezanih intervencija.

Viruses cannot travel on radio waves/mobile networks. **FACT: 5G mobile networks DO NOT spread COVID-19**

COVID-19 is spreading in many countries that do not have 5G mobile networks. COVID-19 is spread through respiratory droplets when an infected person coughs, sneezes or speaks. People can also be infected by touching a contaminated surface and then their eyes, mouth or nose.

World Health Organization #Coronavirus #COVID19 4 April 2020

Methanol, ethanol, and bleach are poisons. Drinking them can lead to disability and death. **FACT: Drinking methanol, ethanol or bleach DOES NOT prevent or cure COVID-19 and can be extremely dangerous**

Methanol, ethanol and bleach are sometimes used in cleaning products to kill the virus on surfaces – however you should never drink them. They will not kill the virus in your body and they will harm your internal organs.

To protect yourself against COVID-19, disinfect objects and surfaces, especially the ones you touch regularly. You can use diluted bleach or alcohol for that. Make sure you clean your hands frequently and thoroughly and avoid touching your eyes, mouth and nose.

World Health Organization #COVID19 #coronavirus 5 April 2020

The prolonged use of medical masks can be uncomfortable. However, it does not lead to CO2 intoxication nor oxygen deficiency. **FACT: The prolonged use of medical masks* when properly worn, DOES NOT cause CO2 intoxication nor oxygen deficiency**

While wearing a medical mask, make sure it fits properly and that it is tight enough to allow you to breathe normally. Do not re-use a disposable mask and always change it as soon as it gets damp.

* Medical masks (also known as surgical masks) are flat or pleated; they are affixed to the head with straps or have ear loops.

World Health Organization #Coronavirus #COVID19 3 June 2020

FACT: Clinical trials confirm that hydroxychloroquine does not prevent illness or death from COVID-19.

Hydroxychloroquine or chloroquine, a common treatment for malaria and certain autoimmune diseases, has been studied as a preventative treatment for COVID-19. Evidence from these studies shows that hydroxychloroquine has little to no impact on illness, hospitalization, or death.

World Health Organization #Coronavirus #COVID19 17 March 2021

cija, posebice masovni mediji, tiskani mediji i izvori s interneta, mogu stvoriti probleme i utjecati na ponašanje povezano sa zdravljem. Sadržaj iz tih izvora može pojačati percepciju rizika i strah, osobito ako ljudi ne mogu ili ne znaju razlikovati istinite i netočne ili lažne vijesti. Moguće posljedice netočnih i varljivih informacija su sumnja, strah, zabrinutost, ljutnja te odluke koje proizlaze iz tih posljedica (8).

Unatrag 30-ak godina opisuje se fenomen *informacijske anksioznosti*. Wurman je 1989. godine pokrenuo ideju infor-

macijske anksioznosti opisujući je „sve širi jaz između onoga što razumijemo i onoga što mislimo da bismo trebali razumjeti, to je crna rupa između podataka i znanja“(10). No kasnije je Sheddroff dodao da „informacijska anksioznost može imati mnogo oblika, od kojih je samo prvi frustracija nemogućnošću da pratimo količinu podataka prisutnih u našem životu. Ovo čini još gorim to što podaci nisu samo pasivni, već se aktivno ubacuju u naše okruženje, našu pažnju“(11).

Ključno je stoga razumjeti što je *zdravstvena pismenost* te kako ona utječe na informacijsko ponašanje povezano sa zdravljem, osobito sa stajališta percepcije cjepiva protiv COVID-19 na društvenim mrežama i medijima. Na ovaj način bi se moglo pridonijeti razvijanju i strategija za zdravstvenu edukaciju te borbu protiv dezinformacija i teorija zavjere povezanih sa cjepivom.

Zdravstvena pismenost može se definirati kao „osobne, kognitivne i socijalne vještine koje određuju sposobnost pojedinca da dobije pristup, razumije i koristi se (medicinskim) informacijama za promicanje i održavanje dobroga zdravlja“ (12). Zdravstvena pismenost je osnova uspješnog funkcioniranja, a razina naše zdravstvene pismenosti izravno utječe na sposobnost preuzimanja kontrole nad vlastitim zdravljem, kao pojedinaca te dijela obitelji i zajednice (13). Nutbeam (12) je identificirao i definirao tri razine zdravstvene pismenosti:

1. *Osnovna/funkcionalna pismenost* označava posjedovanje osnovnih vještina čitanja i pisanja za djelovanje u svakodnevnim situacijama, čime se funkcionalna pismenost podudara s definicijom opće pismenosti.
2. *Komunikativna/interaktivna pismenost* podrazumijeva napredne socijalne i kognitivne vještine korištene u svrhu aktivnog svakodnevnog funkcioniranja, odnosno izvlačenje novih informacija i njihovu primjenu na promjenjive okolnosti.
3. *Kritička pismenost*, baš kao i interaktivna, zahtijeva naprednije kognitivne i socijalne vještine, no te se informacije kritički analiziraju i primjenjuju zbog postizanja veće kontrole nad vlastitim životom (12).

Snalaženje među obiljem informacija i dezinformacija o pandemiji COVID-19 zahtijeva najvišu razinu zdravstvene pismenosti – kritičku pismenost. No infodemija COVID-19 pokazala je da je loša zdravstvena pismenost među stanovništvom podcijenjen javnozdravstveni problem na globalnoj razini (13). Na primjer, u Europi je gotovo polovica odraslih ljudi izjavila da ima problem sa zdravstvenom pismošću i da nemaju relevantne kompetencije za brigu o svom zdravlju i zdravlju drugih (14).

Pandemija COVID-19 povećala je količinu zdravstvenih informacija dostupnih na internetu i učinila digitalna informacijska okruženja još složenijima nego što su već bila. Potreba ljudi za informacijama znatno je porasla. Suočavaju se s iskušanjima i preprekama kada pokušavaju za sebe pronaći relevantne informacije, kritički promišljati informacije i koristiti se informacijama za donošenje zdravstvenih odluka u svojem svakodnevnom životu. Tijekom ove globalne krize bez presedana, ljudima su pouzdane i vjerodostojne informacije ključne za razumijevanje preporuka i spoznaju što učiniti kako bi zaštitili sebe i druge. Od iznimne je važnosti da znanstvene i zdravstvene institucije pruže informacije koje je lako pronaći, kojima je lako pristupiti te koje je lako razumjeti i njima se koristiti. Zdravstvena pismenost, sposobnost pronalaženja, razumijevanja, procjene i primjene zdravstvenih informacija, stoga je za ljude važnija nego ikad prije kako bi se kretali tim informacijskim okruženjima i koristili se zdravstvenim spoznajama za informiranje o svom ponašanju (15).

U trenutku kad je cijeli svijet suočen je s pandemijom COVID-19, koju prati i *infodemija*, ključna je postala i *digitalna zdravstvena pismenost*.

Digitalna zdravstvena pismenost definirana je kao „sposobnost traženja, pronalaženja, razumijevanja i procjenjivanja

zdravstvenih informacija iz elektroničkih izvora te primjene stečenog znanja za prevenciju, rješavanje ili rješavanje zdravstvenih problema“ (16). Ona je važna za rješavanje izazova povezanih s *online* zdravstvenim informacijama i uslugama, kao i za navigaciju kroz složeni informacijski krajolik s ogromnim količinama različitih (i proturječnih) informacija o COVID-19 (17).

Infodemija usred pandemije COVID-19 stavlja ogroman teret na pojedince, zajednice i zdravstvene sustave. Dosadašnja istraživanja o digitalnoj zdravstvenoj pismenosti uglavnom su bila provedena na studentskim populacijama (17,18). S obzirom na to da su studenti s odgovarajućom razinom digitalne zdravstvene pismenosti otporniji na zdravstvene dezinformacije i povezane teorije zavjere o pandemiji, povećanje razine digitalne zdravstvene pismenosti pomoći će u borbi protiv negativnih zdravstvenih ishoda i toksičnih učinaka trenutne *infodemije*.

Tea Vukušić Rukavina

Literatura

1. Rothkopf DJ. When the Buzz Bites Back. Washington Post [Internet]. 2003 May 11 [pristupljeno 2021 Dec 6]; Dostupno na: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/05/11/when-the-buzz-bites-back/bc8cd84f-cab6-4648-bf58-0277261af6cd/>
2. Eysenbach G. Infodemiology: the epidemiology of (mis)information. Am J Med. 2002 Dec 15;113(9):763–5.
3. Infodemic [Internet]. [pristupljeno 2021 Dec 6]. Dostupno na: <https://www.who.int/westernpacific/health-topics/infodemic>
4. 1st WHO Infodemiology Conference [Internet]. [pristupljeno 2021 Dec 6]. Dostupno na: <https://www.who.int/news-room/events/detail/2020/06/30/default-calendar/1st-who-infodemiology-conference>
5. 5th WHO Infodemic Management Conference: Towards measuring the burden of infodemic [Internet]. [pristupljeno 2021 Dec 6]. Dostupno na: <https://www.who.int/news/item/01-12-2021-5th-who-infodemic-management-conference-towards-measuring-the-burden-of-infodemic>
6. Digital economy and society statistics - households and individuals [Internet]. [pristupljeno 2021 Dec 6]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals
7. Digital Around the World [Internet]. DataReportal – Global Digital Insights. [pristupljeno 2021 Dec 6]. Dostupno na: <https://datareportal.com/global-digital-overview>
8. Soroya SH, Farooq A, Mahmood K, Isoaho J, Zara S. From information seeking to information avoidance: Understanding the health information behavior during a global health crisis. Inf Process Manag. 2021 Mar 1;58(2):102440.
9. Ipsos plus. Medijske-navike-hr-2019.pdf [Internet]. [pristupljeno 2021 Dec 6]. Dostupno na: https://showcase.24sata.hr/2019_hosted_creatives/medijske-navike-hr-2019.pdf
10. Wurman RS. Information anxiety. 1st ed. New York: Doubleday; 1989. 356 p.
11. Wurman RS. Information anxiety: what to do when information doesn't tell you what you need to know. New York: Bantam; 1990. 358 p.
12. Nutbeam D. Health literacy as a public health goal: a challenge for contemporary health education and communication strategies into the 21st century. Health Promot Int. 2000 Sep 1;15(3):259–67.
13. Paakkari L, Okan O. COVID-19: health literacy is an underestimated problem. Lancet Public Health. 2020 May;5(5):e249–50.
14. Sørensen K, Pelikan JM, Röthlin F, Ganahl K, Slonska Z, Doyle G, et al. Health literacy in Europe: comparative results of the European health literacy survey (HLS-EU). Eur J Public Health. 2015 Dec;25(6):1053–8.
15. COVID-19 and Health Literacy [Internet]. [pristupljeno 2021 Dec 6]. Dostupno na: <https://covid-hl.eu/>
16. Dunn P, Hazzard E. Technology approaches to digital health literacy. Int J Cardiol. 2019 Oct;293:294–6.
17. Vrdelja M, Vrbovšek S, Klopčič V, Dadaczynski K, Okan O. Facing the Growing COVID-19 Infodemic: Digital Health Literacy and Information-Seeking Behaviour of University Students in Slovenia. Int J Environ Res Public Health. 2021 Jan;18(16):8507.
18. Patil U, Kostareva U, Hadley M, Manganello JA, Okan O, Dadaczynski K, et al. Health Literacy, Digital Health Literacy, and COVID-19 Pandemic Attitudes and Behaviors in U.S. College Students: Implications for Interventions. Int J Environ Res Public Health. 2021 Mar 23;18(6):3301.